

Özelleşen Savaş ve Askeri Şirketlerin İnsan Hakları Sorumlulukları

Mehmet Özyürek¹

Araştırma Makalesi

Öz

Geleneksel olarak ulus devletlerin sorumluluğu altında değerlendirilen hizmetler bugünün küresel dünyasında birçok ülkede özel işletmeler tarafından yerine getirilmektedir. Bazı özel işletmeler ulusal hükümetlere silah, silahlı personel ve güvenlik hizmetleri sağlayacak bir konuma gelmişlerdir. Son yıllarda yaşanan savaşlar bu özel işletmelerden olan özel askeri şirketlere (ÖAŞ) olan talebi artırmaktadır. Bununla birlikte ÖAŞ'lerin son yıllarda karıştığı insan hakları ihlalleri tüm dünyanın dikkatini çekmektedir. ÖAŞ personellerinin karıştığı hak ihlalleri ÖAŞ'lerin uluslararası denetimi önünde birçok engel bulunduğu için çoğu zaman cezasız kalmaktadır. Bu doğrultuda ÖAŞ'lerin faaliyetlerini denetleyecek bir uluslararası sözleşmenin yokluğu söz konusu cezasızlığın önemli bir nedenini oluşturmaktadır. Diğer taraftan söz konusu şirketlerin kontrolünü sağlamak adına bağlayıcı olmayan bazı kılavuz ilkeler ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ilkeler ÖAŞ'leri piyasa mekanizmaları aracılığıyla düzenleyerek bu şirketlere insan hakları ile ilgili sorumluluklar yüklemeyi hedeflemektedir. Bu gelişmeler ve ÖAŞ'lerin küresel faaliyetlerinin denetimindeki zorluklar ÖAŞ'lerin insan hakları sorumluluklarının tartışılmasını elzem kılmaktadır. ÖAŞ'lerin bazı sorumluluklar üstlenebileceği iddia edilmiş olsa da bu çalışmada söz konusu sorumlulukların devletlerin politik tutumları üzerinden şekilleneceği vurgulanmaktadır. Bu çalışma, günümüz küresel dünyasında savaşın özelleşmesini incelemenin yanı sıra ÖAŞ'lerin bağlayıcı olmayan yumuşak hukuk ilkeleri ile uluslararası yönetiminde ortaya çıkabilecek sorunlara odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme,
Uluslararası Hukuk,
İnsan Hakları,
Özelleşme,
Paralı Askerler

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi
31.08.2023
Kabul Tarihi
28.09.2023

Privatised War and Responsibilities of Military Companies

Abstract

In today's global world, a myriad of services, traditionally known as the responsibilities of nation states, are being fulfilled by private entities in different countries. Some private entities have become the suppliers of weapons, armed combat, and security services for national governments. The wars in recent years have increased the demand for such entities like Private Military Companies (PMCs). Moreover, human rights violations of PMCs also attract the attention of the world. The mercenaries of the PMCs, responsible for these human rights violations, are mostly unpunished. The absence of an international treaty regulating PMCs may be a substantial obstacle in this regard. However, some non-binding guidelines, also aim to control the activities of PMCs. Such soft law guidelines focus on improving the behaviour of PMCs through market mechanisms. These developments and the difficulties in regulation of global activities of PMCs make the discussion of human rights responsibilities of PMCs significant. Even though it is claimed that PMCs may have some responsibilities, this study asserts that such responsibilities are likely to be affected by the political interests of governments. Besides investigating the privatisation of war in today's global world, this study aims to analyse the difficulties in the international governance of PMCs through soft law norms.

Keywords

Globalisation,
International Law,
Human Rights,
Privatisation,
Mercenaries

Article Info

Received
31.08.2023
Accepted
28.09.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mehmet.ozyurek@yalova.edu.tr, 0000-0002-7980-4655.

Giriş

Şirketler savaşlarda birçok role sahip olabilirler. Şirketlerin oynadığı bu rollerin etik yönü de büyük tartışmaların konusu olmuştur. Amerikan şirketlerinin Nazilerle olan ilişkileri buna bir örnek olarak verilebilir. Ford ve General Motors gibi şirketlerin Nazi Almanya'sında oynadıkları önemli rol bu tartışmalardan belki de en bilineni olmuştur (Dobbs, 1998). Bu büyük Amerikan şirketlerinin iştiraklerinin o dönemde zorla çalıştırılan işçilerden nemalandığı iddia edilmiştir. Ama çok daha önemlisi bu şirketlerin ülkedeki faaliyetleri Nazilerin, çevre ülkeleri işgal etmesine katkı sağlamıştır (Dobbs, 1998).

Bugünün dünyasında ise özel şirketler hem savunma endüstrisinde üretim yapmakta hem de paralı askerler ile çatışma bölgelerinde devletlere silahlı personel desteği vermektedirler. Bu şirketler geleneksel olarak devletlerin üstlendiği faaliyetlerden olan ulusal savunma sistemlerine eklenmektedirler. Söz konusu şirketler sadece kuruldukları ülkeye destek vermekle kalmamakta aynı zamanda başka ülkelerdeki hükümetlere de hizmet sunmaktadırlar. Dahası bu şirketler, ulus devletlerin yanı sıra birçok özel işletmenin uluslararası faaliyetleri için de koruma hizmetleri sağlamaktadır.

Bu çalışmanın odağında söz konusu şirketler ve özelleşen savaş yer almaktadır. Çalışmada ÖAŞ kavramı ile 'muharebe harekâtları konusunda uzmanlaşmış, silahlı personel eğitimi veren, stratejik planlama, istihbarat, operasyonel ve teknik destek servisleri sağlayan kurumsal şirketler' kastedilmektedir (Singer, 2004b: 1). Savaşın özelleşmesi ile uzmanlığı doğrudan savaşmak olan ÖAŞ'ler önemli aktörler haline gelmiştir. Bu şirketlerden bazıları söz konusu uzmanlıkları ile kurumsallaşmış, hatta bazıları dünyanın önemli borsalarında işlem görür olmuşlardır (McFate, 2019: 7).

ÖAŞ'lerin tarihi her ne kadar daha önceki yıllara uzansa da isimlerinin duyulmasına neden olan dönem 1990'lı yıllara denk gelmektedir (McFate, 2019: 17). Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında Afganistan ve Irak'ta giriştiği operasyonlarda ÖAŞ'lerin rolü yadsınmaz düzeydedir. İki ülkede faaliyet gösteren ÖAŞ personelinin oranı kısa sürede ABD silahlı kuvvetler personelini yakalamıştır (Al-Marashi, 2023; Lu, Redwood ve Van De Velde, t.y.: 9). Ancak ÖAŞ'leri uluslararası kamuoyunun odağına taşıyan asıl önemli konu bu şirketlerin insan hakları ihlalleri olmuştur. ÖAŞ'lerin, ABD'nin Irak ve Afganistan işgali sırasında karıştığı birçok insan hakları ihlali ulusal ve uluslararası hukuk müeyyidelerinden muaf kalmıştır (Mayer, 2009: 390-394). ÖAŞ'lerin ceza sorumluluğu ve hatta hukuki sorumlulukları ile ilgili taraf olduğu davalar 'devlet sırrı, hükümet tasarrufu ve ulusal güvenlik' ilkeleri nedeniyle sonuçsuz kalmıştır (Mayer, 2009: 392).

ÖAŞ'lerin insan hakları ihlalleri ile ilgili tartışma Afganistan ve Irak işgalinde yer alan Amerikan şirketleri ile de sınırlı değildir. Son dönemde bir başka ÖAŞ olan Wagner Group'un faaliyetleri ve karışmış oldukları insan hakları ihlalleri uluslararası kamuoyunda en çok konuşulan konulardan olmuştur (Kirby, 2023). 2014 yılında Ukrayna'nın doğusunda Rus yanlısı ayrılıkçıların desteklenmesi ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sırasında görünür olan Wagner Group sonraki dönemde dünyanın farklı bölgelerine yayılmıştır. Rusya'nın Ukrayna işgali sonrasında Wagner Group tekrar gündeme gelirken tartışmaların odağına ÖAŞ'lerin denetlenmesi yerleşmiştir. Bu tartışmalardan bir kısmı da Wagner'in diğer ÖAŞ'lerden çok daha kötü ve doğrudan insan hakları ihlallerine meyilli olduğu ile ilgilidir (Reynolds, 2019; Hayri, 2022).

Peki ÖAŞ'ler arasında insan haklarına saygılı, sosyal sorumluluk sahibi veya etik kurallara riayet edenler şeklinde bir ayırım yapmak mümkün müdür? Savunma endüstrisi içinde yer alan şirketler gibi ÖAŞ'lerin de Çevresel, Sosyal ve Kurumsal Yönetişim konularında değerlendirmeye tabi tutulması pek kolay değildir. Örneğin yatırımlarında etik yatırımcıların yöneldiği sürdürülebilirlik endekslerinde silah, alkol ya da tütün şirketlerinin işlem yapmasına izin verilmez. Bu şirketler kurumsal sosyal sorumluluk kriterlerine uyumsuz olarak değerlendirilirler (Byrne, 2007; Mayer-Sommer ve Roshwalb, 1996). Dolayısıyla silah şirketleri sosyal sorumluluk sahibi şirketler olarak nitelenmez.

Ancak geçtiğimiz günlerde Citi Group analistlerinden Charles J. Armitage ve Samuel Burgess Ukrayna'nın Rusya'ya karşı desteklenmesinde bazı savunma şirketlerine yapılacak yatırımların sosyal sorumluluk olarak değerlendirilmesi gerektiğini savundular (Sommer, 2022). Bu analistler söz konusu

şirketlerin liberal demokrasilerin savunmasına katkıda bulunduğu için etik bazı rollere sahip olduğu ve bu şirketlere yapılacak yatırımların çevre ve sosyal konulara duyarlı şirketlere yapılacak etik yatırımlar gibi değerlendirilebileceğini vurguladılar. İlginç olsa da savunma endüstrisinde faaliyet gösteren şirketlerin sosyal sorumluluk sahibi olabileceklerini savunan iddialar akademik yazında da mevcuttur (Halpern ve Snider, 2012). Benzer bir şekilde ÖAŞ'lerin de etik ve/veya sosyal sorumluluklar adına hizmet edebileceği bazı yazarlar tarafından tartışılmıştır (Mayer, 2009).

Her ne kadar ÖAŞ'ler insan hakları ihlalleri ile anılan organizasyonlar olsa da insan haklarının korunması yolunda rol de oynayabilme potansiyeline sahiptir (McFate, 2014: 1). Örneğin, iç savaşın yaşandığı bir ülkede uluslararası bir sivil toplum örgütü tarafından kiralanıp söz konusu ülkedeki insanların can güvenliğinin sağlanmasına katkı sağlayabilirler. Teorik olarak yukarıdaki önerme mümkün olsa da ÖAŞ'ler kar maksimizasyonu odaklı kuruluşlar olduklarından insan hakları ihlallerine yol açabilecek birçok gelişmenin de parçası olma potansiyeline sahiptir. Örneğin ÖAŞ'ler diktatörler, terör örgütleri, uyuşturucu kartelleri tarafından da kiralanıp birçok hak ihlalinin tarafı olmuştur. (Singer, 2004a: 523).

Bu çalışma özelleşen savaşa odaklanmanın yanı sıra bu önemli aktörlerin uluslararası denetiminde ortaya çıkan bağlayıcı olmayan mekanizmaları incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ilk bölümü savaş mefhumunun şirketleşmesini irdelemektedir. Bu bölüm 'paralı asker' kavramının tarihsel gelişiminin yanı sıra neoliberal küreselleşme içinde özelleşen orduların kısa bir tanımını sunmaktadır. İkinci bölüm birçok insan hakları ihlalinin sorumlusu olan ÖAŞ'lerin uluslararası hukuk tarafından düzenlenmesinin zorluklarına odaklanmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise temel amacı kar maksimizasyonu olan ÖAŞ'lerin piyasa mekanizmaları tarafından şekillenen öz yönetimi analiz edilmektedir.

1. Özelleşen Savaş ve Şirketler

Paralı askerler tarih boyunca çeşitli yönetimlerce kullanılmışlardır. Paralı askerlik Antik Yunan ve Roma'ya kadar uzanan eski bir tarihe sahiptir (McFate, 2019: 11). Paralı askerlerin köklü bir tarihi olsa da bu savaşçılara genellikle eleştirel bir perspektiften yaklaşmıştır. Bu hususta belki de en bilinen eleştiri ünlü siyaset felsefecisi Niccolo Machiavelli'den gelmiştir. Machiavelli'ye göre paralı askerler gönüllü milis gruplarla karşılaştırıldığında güvenilmez birliklerdir (Machiavelli, 2019: 43-46). Prens adlı çok bilinen eserinde Machiavelli, bu grupların monarklar için birçok olumsuz sonuç yaratacağını iddia etmiştir (Machiavelli, 2019: 43-44).

Machiavelli sonrası dönemde, özellikle 1648 Westphalia Barışı ardından önemi hızla artan modern devlet, düzenli orduların oluşmasını mümkün kılmıştır (Liu, 2015: 133). Düzenli orduların ortaya çıkması ve vatandaşların orduların personel ihtiyacını karşıladığı yapının oluşması ulus devlet kavramının gelişmesiyle eş zamanlı olmuştur (Torroja, 2017:130). Milliyetçilik fikrinin giderek güçlendiği dünyada gönüllülerden oluşan savunma hizmetleri yaygınlaşmıştır. İki Dünya Savaşı arasında milliyetçilik fikri en katı tezahürlerine ulaşmış ve vatandaşlık görevi olarak savaşmak insanlar tarafından kanıksanmıştır. Şüphesiz bu durum Soğuk Savaş'ın gerilimli atmosferinde düzenli orduların ve istihbarat teşkilatlarının kritik role sahip olması nedeniyle devam etmiştir.

Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla güvenlik hizmetlerinin özelleşmesi hız kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminde güvenlik personeli ihtiyacının Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla azalması bazı devletlerin silahlı personel sayısını azaltmasına sebep olmuştur (Spearin, 2017: 4). Devletlerin düzenli ordularında görev yapan bu personel aynı dönemde sayıları artan ÖAŞ'lerin personel ihtiyacını karşılamıştır. Bununla birlikte, aynı dönemdeki bazı diğer gelişmeler ÖAŞ'lerin güçlenmesine temel oluşturmuştur. Örneğin Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan güç boşluğunda düşkün ve zayıf devletlerin güvenliği sağlama konusundaki yetersizlikleri bunlardan biri olarak nitelendirilebilir (Brayton, 2002: 308-309).

Sonraki dönemde ÖAŞ'lerin önemi giderek artmıştır. ÖAŞ'lerin sayısındaki artış ile ilgili birçok neden sayılabilir. Ancak 1980'li yıllarda hızla artan özelleştirme politikaları ve devletin sosyal ve ekonomik alanda varlığının sınırlandırılmasını amaçlayan neoliberal ekonomi anlayışının tüm dünyaya

yayılması bunlardan belki de en önemlisidir. Ekonomik küreselleşme kamu kuruluşları tarafından yerine getirilen birçok hizmetin özel sektör tarafından üstlenilmesine neden olmuştur (Cohen ve Mikaelian, 2021). 1980’li yılların neoliberal ikliminde özel işletmeler tarafından üstlenilen kamu hizmetlerinin ekonomik olarak daha verimli olacağı inancı birçok hükümet tarafından benimsenmiştir (Mayer, 2009: 389). Kuşkusuz bu neoliberal bakış açısının altında ‘görünmez elin’ toplumsal olarak herkesin çıkarına olan, en ideal sonucu doğuracağı piyasa inancı yatmaktadır. İşte belki de bu yüzden şirket gibi yönetmek mantığı ile geleneksel olarak ulusal hükümetlerin sorumluluğunda olan kurumlar özelleştirilmiştir (Cohen ve Mikaelian, 2021: 10). Tarihsel olarak merkezi yönetimlerin kontrolünde bulunan sağlık, eğitim, su ve elektrik dağıtımı gibi kamu hizmetlerinin özelleşmesi bunlardan bazıları oluşturur. Son dönemde ise bu hizmetlere hapisane, yerel güvenlik ve savunma hizmetleri de eklenmiştir. Bunlardan kuşkusuz en dikkat çekenini ise devletlerin kendi sınırlarının ötesinde giriştiği çatışmalarda destek aldığı ÖAŞ’lerdir. Son dönemde Blackwater (Akademi), DynCorp International, Wagner Group, Titan ve CACI şirketleri bunlardan en dikkat çekenleridir.

Özelleşmenin verimliliğinin altını çizen neoliberal düşünce diğer taraftan düzenli ulusal orduların verimsizliğine vurgu yapar (Mayer, 2009: 389). Aslına bakılırsa ÖAŞ’lerin devletler için savaşların ekonomik maliyetini düşürdüğünü iddia etmek pek de yanlış değildir (McFate, 2019: 25). Düzenli ulusal ordular hükümetler için birçok maliyeti doğurur. Örneğin düzenli orduların devletler için barış döneminde de maliyetleri mevcutken, ÖAŞ’lerin maliyeti sadece sözleşme süresince (Pieper, 2023). Bir ÖAŞ ile sözleşme yapan ulus devlet, ilgili sözleşme sona erdiğinde herhangi bir ücret ödemez. Ancak ulusal ordular hem barış hem savaş döneminde bir maliyete sahiptir. Aynı zamanda ulusal ordu mensupları maliyetli bir eğitim sürecinden geçerler. Ulusal ordu personelinin eğitim sürecindeki masraflar göz önünde bulundurulduğunda ÖAŞ’ler devletler için çok daha az maliyetli gözükmektedir. ÖAŞ’lerin verimliliği ile ilgili bir örnek vermek gerekirse ‘Executive Outcomes’ isimli ÖAŞ’nin 1990’lı yıllarda Sierra Leone’da elde ettiği başarısı öne çıkar. Ülkedeki isyanın bastırılmasında başarılı olan Güney Afrika merkezli Executive Outcomes’ın bir aylık maliyeti 1,2 milyon Amerikan doları iken, aynı görevin Birleşmiş Milletler’e maliyeti 47 milyon Amerikan doları olarak hesaplanmıştır (McFate, 2019: 25).

Öte yandan, bazı ÖAŞ’lerin ulusal hükümetlerin diğer ülkelerdeki çıkarlarını olumlu yönde etkilediğini de unutmamak gerekir. ÖAŞ’lerin faaliyet gösterdiği ülkelerde, ülkede yer alan altın madenleri, petrol kuyuları ve diğer doğal kaynaklardan nemalandığı düşünüldüğünde bu şirketlerin bazı devletler için ekonomik katkı sağladığı bile iddia edilebilir. Orta Afrika Cumhuriyeti’nde altın madenlerinin, Suriye’de petrol kuyularının güvenliğini sağlamak vasıtasıyla Wagner Group’un Putin hükümetine sağladığı gelir bunun en güzel örneğidir. Wagner, Suriye Hükümeti ile petrol ve doğalgaz anlaşmaları yapılmasında, bazı maden ve liman işletmelerinin Ruslar tarafından işletilmesinde rol oynamıştır (Petkova, 2020). Bu ülkede petrol endüstrisinin getirilerinden nemalanmaya odaklanan şirket benzer bir şekilde iç karışıklıklar yaşayan farklı ülkelerde de yer altı kaynaklarının kontrolünü sağlayamayan hükümetlere güvenlik hizmeti vermeye başlamıştır (Kirby, 2023). Örneğin Orta Afrika Cumhuriyeti’nde Faustin-Archange Touadéra rejiminin isyancı gruplara karşı giriştiği mücadelede Wagner, rejime verdiği desteğin karşılığında altın ve pırlanta madenlerinin kontrolünü elde etmeyi hedeflemiştir (Salih ve Burke, 2022). Wagner, özellikle Afrika’da yer altı kaynakları zengin ama temel devlet kurumlarının oluşmadığı, siyasi anlamda istikrarsız olan ülkelerdeki yönetimlere güvenlik hizmeti vermektedir. Bu durum bugün bile Ukrayna’da yaşanan savaşta Rusya için önemli bir gelir kaynağı yaratmaktadır (Patta ve Carter, 2023).

Tüm bunların yanında ÖAŞ’lerin ulusal ordular ile karşılaştırıldığında hükümetler için bazı siyasi avantajları da vardır. Makul inkâr edilebilirlik bunlardan belki de en önemlisidir (McFate, 2019: 29). Gelişen teknoloji ve iletişim çağında her türlü politik ve askeri gelişmenin görünür olduğu bir dünyada hükümetler giriştikleri çatışmalardan siyasi olarak olumsuz etkilenebilmektedir. Başarısız bir askeri operasyonun olumsuz siyasi sonuçlarını ortadan kaldırmak ve söz konusu operasyona dahil olduğunu inkâr etmek adına hükümetler ÖAŞ’ler ile çalışmayı tercih edebilirler (McFate, 2019: 25). Ayrıca olası insan hakları ihlalleri ile ilgili eleştirilerden kaçınmak için de ÖAŞ’ler bazı hükümetlerin tercihi olabilmektedir. Bununla birlikte çatışmalarda hayatını kaybeden ÖAŞ personelleri ile ilgili şeffaf

olmayan süreçler de ulusal hükümetlere bazı siyasi faydalar sağlamaktadır (UNHRC, 2008: parag. 43). Resmi kayıtları tutulan düzenli ordu mensubu askerlerin ölümü kamuoyunda daha büyük bir tepki yaratacağından ulusal hükümetler ÖAŞ'lere yönelebilmektedir (Armstrong, 2006).

2. ÖAŞ'ler ve İnsan Hakları İhlalleri

Son 20 yılda ÖAŞ'lerin insan hakları ihlalleri tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. ÖAŞ personellerinin karıştığı bu hak ihlalleri çoğu zaman cezasız kalmaktadır. Örneğin, Amerikalı Blackwater şirketinin silahlı güçleri 2007 yılında Irak'ta Nisur Meydanı'nda sivillerin üzerine ateş açmış ve 17 kişinin ölümüne neden olmuştur (Singer, 2007). Bu olayın sorumlusu ÖAŞ görevlilerinin yargılanmasına başlanmış ve bunlardan bazıları hapis cezası almış olsa da bu cezalar daha sonra ABD Başkanı Donald Trump tarafından affedilmiştir (Euronews, 2020). Bunun dışında ABD merkezli birçok ÖAŞ personeli insan kaçakçılığı, taciz ve çeşitli hak ihlallerine karışmakla suçlanmıştır (Risen, 2008). Örneğin DynCorp, CACI International ve Titan gibi ÖAŞ'lerin personelleri, Irak'taki Ebu Gureyb hapisanesinde mahkumlara işkence etmekle suçlanmıştır (Chatterjee ve Thompson, 2004). DynCorp şirketi yönetici personellerinin Kosova ve Bosna'daki karıştığı birçok hak ihlali olmuştur (Singer, 2004b: 525).

24 Şubat 2022'de, Rusya'nın saldırısı üzerine Ukrayna'da başlayan savaş ÖAŞ'lere olan ilgiyi ve talebi artırmıştır (Debusmann, 2022). ÖAŞ'lere olan talep artarken savaşın geleceğinde bu şirketlerin rolünün artacağı tahmin edilmektedir (Cancian, 2022). Savaş alanında hem Ukrayna hem de Rusya tarafında yer alan ÖAŞ'ler faaliyet göstermektedir. Rusya-Ukrayna savaşı ile dünyanın gündemine oturan ve insan hakları sicili oldukça kötü olan Wagner Group bunlar içinde belki de en tartışmalı olanıdır. Wagner birçok ülkede insan hakları ihlaline karışmıştır. Örneğin Suriye'de Wagner savaşçılarının vahşi bir şekilde işkence ile öldürdüğü insanların videoları tüm dünyada şok etkisi yaratmıştır (Roth, 2019). Orta Afrika Cumhuriyeti'nde (OAC) aktif olarak faaliyetleri süren Wagner bu ülkede muhalif kesimlerin sesini şiddet kullanarak kesmiş ve altın madeni işletmesinin kontrolünü ele geçirmiştir. Ülkede Wagner'in karıştığı tecavüz, işkence ve diğer ciddi insan hakları ihlalleri ile ilgili OAC hükümeti herhangi bir adım atmamakla suçlanmaktadır (Office of the High Commissioner for Human Rights [OHCHR], 2021). Dahası Wagner'in OAC'deki faaliyetlerini araştıran üç Rus gazeteci de infaz edilmiştir (BBC News, 2018).

Peki tüm bu insan hakları ihlallerinin uluslararası denetimi hususunda ÖAŞ'ler hangi kurallara tabidir? ÖAŞ'ler ve paralı askerler arasında ne gibi farklar vardır? Uluslararası hukuk ve uluslararası yumuşak hukuk normları ÖAŞ'lerin insan hakları ihlallerinin azaltılmasında ne gibi roller oynayabilir?

Uluslararası insancıl hukuk silahlı çatışmalara odaklanan bir hukuk dalıdır. Paralı askerler uluslararası insancıl hukuk tarafından yasaklanmıştır (International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, 1989). Ancak uluslararası insancıl hukuk altında paralı askerleri düzenleyen kurallar olsa da bu kurallarda ÖAŞ'lere doğrudan atıf yapıldığı söylenemez. Bununla beraber paralı asker kavramını anlamak, bu kişileri düzenli ordu mensuplarından ayırt etmek hususunda önem taşır. 1949 Harp Zamanında Sivillerin Korunmasıyla ilgili Cenevre Sözleşmesi'nin (Cenevre Sözleşmesi) 1977 tarihli ek (I) protokolü m.47(2)'ye göre; 'yurt içinde ve yurt dışında silahlı çatışmalara katılmak üzere kiralanan, taraflar arasındaki husumetin doğrudan parçası olan, bu husumet içerisinde maddi kazanç uğruna taraflardan birinin saflarında silahlı mücadeleye katılan, taraflardan herhangi birinin vatandaşı olmayan, taraflardan birinin kontrolü altındaki topraklarda ikamet etmeyen, taraflardan herhangi birinin silahlı kuvvetlerinde yer almayan, çatışmaya taraf olmayan bir başka devletin silahlı kuvvetleri üyesi olarak resmi görevi bulunmayan' kişiler paralı asker olarak nitelendirilmektedir (Additional Protocol (I) to the Geneva Conventions, 1977: m.47). Görüldüğü üzere bir savaşçının paralı asker olarak nitelendirilmesi yukarıdaki koşulların hepsini gerektirdiğinden oldukça zordur (McFate, 2019: 16). Örneğin, bu tanımdan yola çıkarak Ukrayna'da ya da Suriye'de yer alan Wagner savaşçılarını paralı asker olarak nitelendirmek mümkün değildir (Pieper, 2023).

Öte yandan ÖAŞ'ler dağınık paralı asker gruplarından farklı olarak kurumsal bir şirket yapısına sahiptir. Yukarıda da ifade edildiği gibi ÖAŞ'ler, askeri eğitim ve birçok farklı teknik destek sağlayan kurumsal şirketler oldukları için farklı bir konuma sahiptir (Singer, 2004b: 1). 1989 yılında Cenevre'de kabul edilen, 'Paralı Askerlerin İstihdamı, Kullanımı, Finansmanı ve Eğitimine Karşı Uluslararası Sözleşme' paralı askerleri hukuk dışı ilan etse de ÖAŞ kavramı bu metnin içinde de yer almamıştır. Bunun dışında bugün ÖAŞ'lerin önemli bir çoğunluğunun kurulduğu Birleşik Krallık, ABD ve Rusya gibi devletler 2001 yılında yürürlüğe giren bu sözleşmeye zaten taraf da değildir.

Buna karşın ÖAŞ'lerin denetlenmesi hususunda ÖAŞ'nin kurulduğu, ÖAŞ'ler ile sözleşmeci olan ve ÖAŞ'lerin faaliyet gösterdiği devletlerin uluslararası insan hakları hukuku, uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası teamül hukukundan kaynaklanan bazı yükümlülükleri vardır (Silahlı Çatışma Sırasında Özel Askeri ve Güvenlik Şirketlerinin Operasyonlarına İlişkin Devletler için Uluslararası Yasal Yükümlülükler ve İyi Uygulamalar Hakkında Montrö Belgesi [Montrö Belgesi], 1. Bölüm). ÖAŞ personelinin işlediği suçlardan dolayı suçun işlendiği ülkedeki devlet otoritesinin ve yargı mekanizmalarının söz konusu suç ile ilgili işlemesi beklenir (Mayer, 2009: 395). Suçun soruşturması, kovuşturması ve en önemlisi mağdurun zararlarının tazmini konusunda devletlerin yükümlülükleri bunlardan bazılarıdır. Ancak ABD'nin Irak işgali sırasında Ebu Gureyb cezaevindeki insan hakları ihlallerine karışanların yargılanması örneğinde görüldüğü gibi, ÖAŞ personelinin ÖAŞ'nin faaliyetlerinin yer aldığı ülkede cezasız kalma olasılığı yüksektir (Mayer, 2009: 390-394).

Devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükleri 2008 yılında Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı ve İsviçre hükümetinin öncülüğünde hazırlanan Montrö Belgesi'nin ilk bölümünde vurgulanmıştır. Montrö Belgesi, devletlerin hali hazırda uluslararası hukuk yükümlülüklerini tekrar ediyor olsa da özü itibarıyla bağlayıcı olmayan bir doküman niteliğindedir (Montrö Belgesi, Giriş Bölümü). Montrö Belgesi'nin ikinci bölümü ise devletlerin ÖAŞ'ler ile ilişkilerinde izleyebileceği iyi uygulamalar ile ilgilidir. Montrö Belgesi herhangi bir bağlayıcı icra mekanizması öngörmemektedir (White, 2011: 134). Bununla birlikte Montrö Belgesi'ne devletlerin desteği 'Paralı Askerlerin İstihdamı, Kullanımı, Finansmanı ve Eğitimine Karşı Uluslararası Sözleşme' ile kıyaslandığında daha fazla olmuştur (Ralby, 238: 236).

Öte yandan 2005 yılında, Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde paralı askerlerin uluslararası denetimi ile ilgili bir çalışma grubu kurulmuştur. (BM Genel Kurulu, 2010). Bu çalışmalar daha sonra ÖAŞ'lerin uluslararası hukuki çerçevede düzenlenmesi, gözetimi ve yönetimi ile ilgili ucu açık bir başka hükümetlerarası araştırma grubunun kurulmasına ve taslak bir uluslararası sözleşmenin oluşturulmasına öncülük etmiştir. Söz konusu hükümetlerarası çalışma grubu ÖAŞ'lerin kontrolünü mümkün kılan uluslararası hukuki bir çerçevenin oluşturulması için faaliyetlerini sürdürmüştür. Şüphesiz ÖAŞ'lerin denetiminin sağlanmasında uluslararası bir sözleşmenin ortaya çıkması büyük önem taşımaktadır. Ancak şimdiye kadar ÖAŞ'lerin bir uluslararası sözleşme ile sınırlandırılmasını sağlayacak, BM bünyesindeki girişimler, ÖAŞ'lerle en çok iş birliği yapan ülkelerden olan ABD, Birleşik Krallık, İsrail ve Güney Afrika tarafından engellenmiştir (Pieper, 2023).

Diğer yandan devletlerin ÖAŞ'leri denetleme konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmesi önünde bazı engeller olduğu aşikardır. Her şeyden önce yukarıda bahsedilen makul inkâr edilebilirlik, siyasi ve ekonomik çıkarlar devletlerin ÖAŞ'lere yönelmesinde önemli bir faktör olduğundan, ÖAŞ'ler ile devletler arasındaki ilişkiler çoğu zaman şeffaflık kurallarına uygun olmamaktadır. Rusya-Ukrayna savaşı esnasında Putin hükümetinin Wagner grubu ile olan ilişkisi buna bir örnektir. Rusya ile Wagner arasında doğrudan bağlar olduğu ile ilgili emareler olsa dahi Putin hükümeti birçok kez Wagner ile olan ilişkisini reddetme yolunu seçmiştir (Hodge, 2023). Benzer ilişkiler diğer ÖAŞ'ler için de söz konusu olabilmektedir. Örneğin Blackwater şirketi ile ilgili ABD'de yürütülen soruşturmada bazı devlet yetkililerinin Blackwater'un denetlenmesini engelleyen yolsuzlukları gündeme gelmiştir (Singer, 2007).

ÖAŞ'lerin denetlenmesi önündeki bir başka engel ÖAŞ personellerinin olası hak ihlallerine karışması durumunda devletlerin güvenlik söylemidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi ulusal güvenlik ve devlet sırrı gibi nedenler insan hakları ihlallerine karışan kişilerin cezalandırılmasında engel teşkil

etmektedir (Mayer, 2009: 392). Blackwater şirketinin Irak'ta karıştığı hak ihlalleri ve yargılama sürecinde yaşananlar buna örnek teşkil eder (Singer, 2007).

ÖAŞ'lerin denetlenmesi konusunda üçüncü engel ise bu şirketlerin çoğu zaman devlet örgütlenmesinin zayıf olduğu, demokratik kontrol mekanizmalarının oluşmadığı, askeri yönetimlerin darbeye başa geldiği ülkelerde faaliyet göstermesidir. Hatta bazı durumlarda söz konusu ülkede egemen bir iktidarın olmadığı durumlar da karşımıza çıkar (Mayer, 2009: 390). Hal böyle olunca ÖAŞ'lerin faaliyet gösterdiği ulusal hükümetlerin bu şirketlerin hak ihlallerini kontrol altına alması olanaksızlaşmaktadır.

Öte yandan ÖAŞ'lerin uluslararası kontrolü, bu şirketlerin ulusötesi yapısından dolayı karmaşık ve zor bir hal almaktadır (UNHRC, 2008: parag. 51). Devletler kendi sınırları içinde kurulmuş olan ÖAŞ'leri düzenleme ve bu şirketlere yaptırım uygulama girişiminde bulunsalar dahi söz konusu şirketlerin faaliyet gösterdiği ülkede bunu uygulama olanağı sınırlıdır. ÖAŞ'lerin gözetilmesi zaman zaman olanaksızlaşır. Uluslararası hukukun ülkesellik ilkesi devletleri bu hususta sınırlamaktadır (Zerk, 2006: 105-106). Örneğin bir ÖAŞ, kurulduğu ülkenin dışında, kurulduğu ülkenin taraf olmadığı bir savaşta, yabancı bir hükümete güvenlik hizmeti sağlayabilmektedir. Bu hizmeti sağlarken istihdam ettiği personel ne ilgili ÖAŞ'nin kurulduğu ne de hizmet sunduğu ülkenin vatandaşı olmak zorundadır. Hatta söz konusu ÖAŞ çok uluslu başka bir şirkete hizmet veriyor dahi olabilir. Hal böyle olunca bir devlet kendi ülkesinde kurulmuş ÖAŞ'lerin uluslararası denetimini sağlamak istese bile bu oldukça zordur. Burada tekrar Blackwater şirketi personellerinin karıştığı 2007 yılında 17 sivilin öldüğü Nisur Meydanı hadisesi üzerinden örnek verilebilir. Bu olayda ilgili ÖAŞ'nin çalışanları Irak'ta yargılanamamıştır. Olaya karışan personeller ABD vatandaşı olduğu için yargı süreci ABD'de başlayabilmiştir ancak personeller başka bir ülkenin vatandaşı olmuş olsaydı durum çok daha zor ve karmaşık olabilirdi (Mayer, 2009: 396).

ÖAŞ'lerin denetlenmesi ve insan hakları ihlallerinin sınırlandırılmasında karşılaşılan tüm bu engeller uluslararası arenada bağlayıcı olmayan ve piyasa mekanizmalarının rol aldığı yumuşak hukuk normlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum doğası gereği savaşın bir parçası olan ÖAŞ'lerin düzenlenmesinin de özelleşmesi anlamına gelmektedir.

3. Sosyal Sorumluluk, Öz Yönetim ve ÖAŞ'ler: Oksimoron?

Çok uluslu şirketler ulusal sınırları aşarak dünyanın farklı bölgelerinde bazen doğrudan bazen de tedarik zincirleri aracılığıyla çeşitli faaliyetlerde bulunurlar. Bu faaliyetler sırasında söz konusu şirketlerin karıştığı insan hakları ihlalleri son dönemde oldukça görünür olmuştur. Modern kölelik, çocuk işçi kullanımı, kötü çalışma koşulları gibi konular bunlardan bazılarıdır (Ruggie, 2013: 13). Ancak ulusal sınırları aşan çok uluslu şirketlerin uluslararası insan hakları hukuku altında kontrolünü sağlayan herhangi bir uluslararası sözleşme bulunmamaktadır. Şirketler kuruldukları ülkenin yasalarına tabi olsalar da genellikle uluslararası hukuk süjesi olarak kabul edilmezler (Kinley ve Tadaki, 2004: 944).

Diğer yandan son yıllarda şirketlerin insan haklarına olan olumsuz etkilerini azaltmayı hedefleyen, gönüllülük esasına dayalı birçok yumuşak hukuk kuralı ortaya çıkmıştır. Çok Uluslu Şirketler için OECD İlkeleri ([OECD İlkeleri], 2011), BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri ([BM Rehber İlkeleri], 2011) ve BM Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin On İlkesi bunlardan bazılarıdır. Bağlayıcı olmayan bu kurallar genel hatlarıyla piyasa aktörlerinin söz konusu şirketlere uygulayacağı ekonomik yaptırımlara bağlıdır.

Öte yandan günümüz dünyasında her geçen gün popülaritesi yükselen kurumsal sosyal sorumluluk, etik ve sürdürülebilirlik kavramları şirketlerin sınıflandırılmasında ve insan haklarına olan olumsuz etkilerinin sınırlandırılmasında sıkça sözü edilen unsurlar olmuştur. Şirketler kendi ekonomik çıkarları uğruna bazı etik ve sosyal sorumluluklar üstlenmektedir. Bu sorumluluklar şirketlerin ekonomik çıkarları üzerine kurulur. Örneğin insan hakları ihlalleri bazı şirketler için ekonomik zararlar yaratabilmektedir. Şirket paydaşlarının ekonomik gücünü kullanarak uygulayacağı bazı yaptırımlar şirketi olumsuz veya olumlu yönde etkileyebilir.

Bu konuda ilk paydaş olarak yatırımcılardan bahsedilebilir. Şirketlerin insan hakları siciline ve sosyal sorumluluklarına odaklanan yatırımcılar söz konusu şirketlere bazı yaptırımlar uygulayabilirler (O'Rourke, 2013: 228). Örneğin bir şirketin insan hakları performansı yatırımcıların o şirkete yatırım yapmasına ya da ilgili şirketten yatırımlarını çekmesine neden olabilmektedir. İkincisi, tüketiciler de etik hassasiyetler ile bazı şirketleri yapacakları tercihler ile ödüllendirebilir ya da cezalandırabilirler (Creyer, 1997: 432). Örneğin bazı tüketiciler insani çalışma koşullarına sahip şirketlerin ürünlerini, bu ürünlerin fiyatları görece fazla olsa bile tercih etme eğilimine sahiptir (National Consumers League, 2012). Üçüncü önemli paydaş ise iş piyasasında yer alan veya ilgili şirkette hali hazırda çalışan personeldir. Örneğin, kalifiye çalışanlar insan hakları sicili temiz şirketlerde çalışmak isteyebilirler (Riordan, Gatewood ve Bill, 1997: 410). Şüphesiz nitelikli çalışanlardan nemalanmak isteyen şirketler için bu durum şirketin karlılığını etkileyebileceğinden ehemmiyet arz etmektedir. Son olarak bir başka önemli paydaş olarak devletlerden bahsedilebilir. Devletler insan hakları sicili temiz şirketleri kamu ihalelerinde tercih edebilir (McCrudden, 2007: 117). Dolayısıyla farklı paydaşlar şirketler üzerinde piyasa aktörleri olarak ekonomik müeyyideler yaratabilirler. Tüm bu piyasa yaptırımları söz konusu şirketlerin faaliyetlerini gönüllü olarak denetlemesine neden olabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen paydaşların şirketlere yaklaşımı şirketlerin imajı ile yakından ilgili olduğu için bazı şirketler bağlayıcı olmayan etik ilkelere riayet etme yolunu seçebilmektedir. Peki ÖAŞ'ler için de benzer bir durum söz konusu olabilir mi? Bazı yazarlar sosyal ve etik sorumluluklara sahip bir özel güvenlik şirketinin taşınması gereken kriterleri tasvir ederken 'ulusal ve uluslararası hukuk kurallarına uyan, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi değerlere bağlı, insan haklarına, etik ilkelere ve tüm paydaşlarının haklarına saygılı şirketler tanımını kullanmaktadır (Acheson, 2016: 149). Bu tanımdan yola çıkarak ÖAŞ'lerin de aynı özelliklere sahip olması beklenebilir mi? Bir ÖAŞ'nin piyasa aktörleri tarafından denetlenmesi mümkün olabilir mi?

Kuşkusuz ulusal hükümetler, sivil toplum örgütleri, çalışanlar, yatırımcılar ve diğer özel işletmeler piyasa aktörleri olarak tercihleri ile ÖAŞ'lerin karlılığını etkileyebilecek paydaşlardır. Örneğin devletler özellikle insan hakları sicili temiz ÖAŞ'ler ile sözleşme yapmayı tercih edebilirler (Montrö Belgesi, 2008: 2. Bölüm, A.II.2.). Yukarıda bahsedilen Montrö Belgesi'nin ikinci bölümü devletlerin ÖAŞ'ler ile ilişkilerinde izleyebileceği 'iyi uygulamalar' ile ilgilidir. İlgili bölümde, özelleşen savaşın tıpkı özel sektörün diğer kollarında olduğu gibi bazı iyi uygulama ilkeleri tarafından denetlenebileceği vurgulanmakta ve tavsiye niteliğinde standartlar sıralanmaktadır. Diğer bir deyişle, ÖAŞ'lerin en önemli müşterisi durumunda olan ulusal hükümetlerin söz konusu şirketlerle ilişkisini hangi temeller üzerinde inşa etmesi gerektiği tavsiye edilmektedir.

ÖAŞ'lerin uluslararası faaliyetleri ile ilgili bir başka bağlayıcı olmayan denetim mekanizması olarak İsviçre Hükümeti'nin oluşturulmasında rol aldığı 'Özel Güvenlik Hizmetleri Tedarikçileri için Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri'nden (International Code of Conduct [ICOC])' bahsedilebilir. ICOC, imzacı ÖAŞ'lerden hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi bazı ilkelere uymalarını beklemektedir. Rehber'de yer alan kıstaslar, ÖAŞ'ler dışındaki diğer şirketlerin insan hakları konusunda piyasa mekanizması kurallarına göre kontrolüne odaklanan BM Rehber İlkeleri, OECD Rehberi gibi bağlayıcı olmayan yumuşak hukuk kurallarına benzemektedir. Bununla birlikte, ICOC'un uygulanmasını sağlamak üzere 2013 yılında Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri Birliği (International Code of Conduct Association [ICOCA]) kurulmuştur. ICOCA çok paydaşlı bir yapıya sahiptir. Şirketlerin dışında hükümetlerin ve uluslararası organizasyonların bir araya geldiği bir platformdur. ICOCA, Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri'nin uygulamak, sertifikalandırmak, üye ÖAŞ'leri gözetlemek ve insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayetleri değerlendirmek amacıyla kurulmuştur (Van Amstel ve Rodenhäuser, 2016: 9).

Peki gerçekten tüm bu bağlayıcı olmayan ilkelerle ÖAŞ'leri sınırlamak mümkün olabilir mi? Ya da ÖAŞ'ler etik ve insan haklarının korunması yönünde roller üstlenebilir mi? Örneğin, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri'ne riayet edeceğini ve güvenlikle ilgili ihalelerinde bu ilkelere riayet eden şirketlerle çalışacağını duyurmuştur (U.S. Department of State, 2013). ABD'li ÖAŞ'lerle ilgili yukarıda bahsedilen tüm insan hakları ihlalleri iddialarına rağmen bir

Amerikan kurumu ÖAŞ'lerden bazı normlara uymasını beklemektedir. Amerikan Savunma Bakanlığı da sözleşme yapacağı ÖAŞ'lerden Uluslararası İyi Uygulama Standartlarına uygun olmasını beklemektedir (Davenport, 2014). Burada altı çizilmesi gereken önemli bir husus Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri'nin yaptırımlarının sadece piyasa mekanizmaları üzerinden olduğu ve üye bir ÖAŞ'nin bu ilkeleri ihlal etse bile bunun hukuki bir yaptırımının olmadığıdır.

Bazı yazarlar diğer şirketler gibi ÖAŞ'lerin de hukuki zorunlulukların ötesinde bağlayıcı olmayan sosyal sorumluluk normları yoluyla düzenlenebileceğini iddia etmişlerdir (MacLeod ve McArdle, 2009). Kuşkusuz ÖAŞ'ler insan haklarının korunması yönünde bazı pozitif roller üstlenebileceği de iddia edilebilir. Çalışmanın giriş bölümünde de ifade edildiği gibi bir sivil toplum örgütü tarafından kiralanıp ciddi insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir çatışma bölgesinde fayda sağlayabilirler (Mcfate, 2014: 1). Ancak böyle bir anlaşma nadir karşılaşılabilecek bir durum olduğundan ÖAŞ'lerin kuruluş amacının çok küçük bir kısmını oluşturma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte unutulmamalıdır ki ÖAŞ'ler yeterli ödeme yaptıkları takdirde diktatörler veya terör örgütleri ile de iş yapabilirler (Singer, 2004a: 523). Daha da önemlisi ÖAŞ'lerin çoğu durumda insancıl misyona sahip organizasyonlar olduklarını iddia etmeleri, kar odaklı ÖAŞ'ler ile kar amacı gütmeyen insani kuruluşlar arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaktadır (UNHRC, 2008: parag. 51).

Bağlayıcı olmayan yumuşak hukuk kurallarının oluşması ÖAŞ'ler için bazı normlar ortaya çıkarsa da bu kuralların uygulanması hususunda gözetleme mekanizmalarının ve caydırıcı müeyyidelerinin olmaması söz konusu kuralların etkisinin cılız kalmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte uluslararası, hatta küresel bir yapı yerine, farklı kurumlar tarafından oluşturulan tavsiye niteliğindeki normlar, ÖAŞ'lerin denetlenmesinde yeknesak bir uluslararası sistemin oluşmasını engellemektedir (Liu, 2015: 322). Örneğin devletler kendi ulusal iyi uygulama kurallarını belirleyebilirler. Aynı ülkedeki farklı bakanlıklar bile, ÖAŞ'lere farklı standartlar uygulayabilmektedir (Davenport, 2014). Hatta ÖAŞ'lerin kendileri bazı öz yönetim kuralları belirleme yolunu seçebilmektedir (Ranganathan, 2014). Şüphesiz bu kurallar çoğu zaman ÖAŞ'lerin çıkarlarına hizmet etme eğilimindedir.

ÖAŞ'lerin piyasa aktörleri tarafından denetlenmesi ile ilgili ilk sorun ulusal hükümetler ile ilişkilerinin şeffaf olmamasıdır. İyi uygulama ilkelerinin işlenmesi için ulusal hükümetler ve ÖAŞ'ler arasındaki ilişkilerin şeffaflık kriterlerine uygun olması gerekir. Fakat çoğu zaman bir ulusal hükümet ile ÖAŞ'nin ilişkisi şeffaflıktan uzaktır. Makul inkâr edilebilirlik, ulusal hükümetlerin insan hakları ihlallerine neden olacak kirli işlerini bu şirketlere yaptırırken şeffaflıktan uzak davranmaya zorlamaktadır (Mcfate, 2019: 29). Böyle bir durumda ulusal hükümetler üzerinde kurulabilecek kamuoyu baskısı da azalmaktadır.

Yumuşak hukuk normlarının başarılı olabilmesinin önündeki bir başka engel ÖAŞ'lerin faaliyetlerinin gözetlenmesindeki zorluklardır. ÖAŞ'ler çoğu zaman ulus ötesi bir karaktere sahiptir. Çoğu zaman kuruldukları ülkeden farklı bir ülkede faaliyet gösterirler. ÖAŞ'lerin insan hakları ihlallerini gözetlemek neredeyse imkansızdır. Silahlı çatışmalara katılan bu şirketlerin faaliyetlerini gözetleyen sivil gazeteciler bile hayatlarını tehlikeye atarak bu işi yapmaktadır. Wagner'in OAC'deki faaliyetlerini araştıran gazetecilerin bunun bedelini hayatları ile ödemesi bu konuda verilebilecek en açık örnektir (BBC News, 2018). Diğer yandan söz konusu şirketlerin insan haklarını ihlal ettiği tespit edilse dahi bu durumun cezasız kalması kuvvetle muhtemeldir. Bu hususta ABD'nin Irak işgali sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri ve cezasızlık önemli bir örnek teşkil eder.

Tüm bu engellerden daha da önemlisi her ne kadar görünürde ÖAŞ'ler ile sözleşmeciler devletler arasında piyasa mekanizması ilişkisi olsa da söz konusu şirketler ile devletler arasında şeffaf olmayan birçok bağlantı mevcuttur. Bu şirketlerle yapılan sözleşmelerde şirketlerin insan hakları sicilinden ziyade ilgili şirketle hükümet arasındaki yozlaşmış bağlar belirleyici olur (Singer, 2007). Hatta bu şirketlerin bazıları piyasa mekanizmalarına tabi özel bir şirketten çok bir devlet yapılanmasını andırır. Bu yüzden ÖAŞ'nin kurulduğu, faaliyet gösterdiği ya da sözleşmeciler olduğu ülkenin siyasi yapısı piyasa mekanizmaları yoluyla ÖAŞ'lerin denetlenmesi yolunda büyük önem arz eder. Örneğin, Batı demokrasileri ÖAŞ'ler ile yaptığı sözleşmelerde bu şirketlerin insan hakları siciline dikkat etse bile bazı

hükûmetler bu durumu dikkate almayabilir. Örneğin anti-demokratik yönetimler ÖAŞ'lerin insan hakları performansı ile ilgilenmeyebilir. Bir sonraki bölümde incelenen Wagner Group'un hem Putin yönetimi hem de farklı coğrafyalardaki çeşitli hükûmetlerle olan ilişkisi bu hususta önemli bir örnek teşkil etmektedir.

4. Wagner ve Diğerleri

Kuşkusuz tüm ÖAŞ'leri aynı kategoride değerlendirmek pek doğru olmayacaktır. ÖAŞ'lerin bazıları çeşitli lojistik hizmetler vermekte ya da aktif olarak cephede savaşacak personel hizmetlerinin dışında gıda, sağlık ve eğitim gibi hizmetlere odaklanabilmektedir. Ancak bu çalışmada ÖAŞ'lere savaşın şirketleşmesi ve özelleşmesi perspektifinden yaklaşıldığı için ÖAŞ'ler tüm güvenlik ve askeri şirketleri kapsayacak şekilde tanımlanmıştır.

Her ne kadar tüm ÖAŞ'ler savaşın özelleşmesi ve neoliberal sistemin aktörleri olarak değerlendirilseler de bu ÖAŞ'ler arasında bazı farklar göze çarpar. Bu farklılığı anlamak için değerlendirilmesi gereken en güncel örnek belki de Wagner Group'tur. Rusya-Ukrayna savaşında öne çıkan Wagner, Batı medyası tarafından çoğu zaman diğer ÖAŞ'lerden farklı bir yere konumlandırılmıştır.

Wagner'i diğer ÖAŞ'lerden ayıran birçok fark bulunduğu aşikardır. Her şeyden önce şirketin isminin anıldığı ülke olan Rusya'da yasalar ÖAŞ kurulmasına izin vermemektedir. Bu durum kuşkusuz şirketin varlığının bile tartışmalı olduğunu gösterir. Diğer yandan Rus hükûmeti ve Wagner arasındaki ilişki Wagner'i diğer ÖAŞ'lerden farklı kılar. Wagner'in baş yatırımcısı ve lideri olarak karşımıza Yevgeny Prigozhin çıkmıştır (Walker ve Sauer, 2023). Sabıkalı bir öz geçmişe sahip olan Prigozhin, 1990'lı yıllarda girdiği restoran sektöründe hızlı bir yükseliş kaydetmiş, Putin'in Şefi lakabını almış ve sonraki dönemde Rus Devleti'nin büyük ihalelerini alan güçlü bir oligark haline gelmiştir. Rus yetkililer ile Wagner arasındaki ilişkinin de varlığı oldukça karanlıktır (Reynolds, 2019). Uzun süre varlığı bile gizlenmiş olan Wagner çok yakın bir tarihte St. Petersburg'da karargâh merkezini kurmuş ve varlığını açıklamıştır (Al Jazeera, 2022).

Wagner'in, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ile Ukrayna'nın doğu bölgesinde yer alan Donetsk ve Luhansk'taki ayrılıkçı hareketlerin içinde görünür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu faaliyetlerde çoğu zaman Wagner'in ismi bile zikredilmemiştir. Örneğin Donetsk ve Luhansk bölgesinde ayrılıkçıların yanında faaliyetlerde bulunan ve Rus bağlantıları sürekli yalanlanan 'küçük yeşil adamlar' sonrasında Wagner'in oluşmasında rol oynamıştır (Reynolds, 2019: 2). Sonraki dönemde Wagner'in faaliyetleri Ukrayna ile sınırlı kalmamıştır. Wagner Suriye'de, Venezuela'da ve değerli yer altı kaynaklarına sahip birçok Afrika ülkesinde faaliyet göstermiştir. Wagner, bu faaliyetlerin çoğunda Rus ordusunun imkanlarından faydalanmıştır.

Şirketi diğer profesyonel askeri şirketlerden ayıran en önemli özelliği ise birçok personelinin geçmişte askeri tecrübeye sahip olmayan kişilerden oluşmasıdır. Dahası bu kişilerin bazıları hüküm giymiş mahkumlardır. Wagner lideri Prigozhin, hapisanelerden topladığı mahkumlara savaşmaları karşılığında özgürlüklerini alacaklarını vadetmiştir (Lebedev ve Light, 2023). Bu durum profesyonel harp eğitimi almış eski ordu mensuplarının görev yaptığı ÖAŞ'ler ile cinayet, yaralama, hırsızlık gibi suçlardan hüküm giymiş mahkumların parçası olduğu Wagner'in karşılaştırılmasını imkânsız kılmaktadır. Vasıfsız mahkumların çatışma alanında yer alması birçok insan hakları ihlalinin yaşanmasının da önünü açmaktadır. Söz konusu durum aynı zamanda Wagner'e katılan mahkûmların ölüme atılması anlamına gelmektedir. Nitekim Ukrayna'da ölen Wagner savaşçıları için açılan binlerce mezar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bakhmut ve Soledar bölgesinde öldüğü düşünülen Wagner savaşçılarının mezarlarındaki doğum tarihi ve isimler mahkûm isimleriyle eşleşmektedir (Triebert ve Khavin, 2023).

Kuşkusuz yukarıda sayılan bağlayıcı olmayan yumuşak hukuk normları göz önünde bulundurulduğunda bir ulusal hükûmet ya da uluslararası örgüt insan hakları siciline bakıp Wagner ile çalışmayı tercih etmeyebilir. Örneğin Wagner birçok özelliği ile Montrö Belgesi'nde yer alan normlara aykırılık içerir. Ayrıca Wagner'in birçok faaliyeti Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri'ne de aykırıdır.

Mahkumların çatışma alanlarında Wagner üyesi olarak yer alması ve Wagner'in karıştığı insan hakları ihlalleri bunlardan bazılarıdır. Ancak Wagner'in insan hakları sicilinin ya da itibarının lekelenmesi Wagner'e ekonomik olarak herhangi bir olumsuz sonuç yaratmayacaktır. Söz konusu şirketin zaten en önemli müşterisi Rus hükûmetidir. Ancak burada vurgulanması gereken husus Rusya'nın Wagner için bir ekonomik kaynak olduğundan ziyade Wagner'in Rusya için bir ekonomik kaynak olduğu gerçeğidir (Kirby, 2023). Yukarıda da ifade edildiği üzere Rusya, Wagner'in faaliyet gösterdiği ülkelerdeki değerli madenlerden nemalanmaktadır.

Bununla birlikte Wagner'in Kremlin'in kontrolü altında olduğu yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır (Reynolds, 2019). Wagner'in lideri Prigozhin'in Rusya'da bir helikopterle bir hapisaneyeye inip mahkumları savaşmaya davet etmesi devlet otoriteleri ile ilişkisini gösterir niteliktedir (Kirby, 2023). Tüm bunlar Wagner'in piyasa aktörleri tarafından denetlenmesinin ne kadar zor olduğunun da bir bakıma kanıtıdır.

Diğer yandan sadece ev sahibi Rus hükûmeti değil, sözleşmeciler diğer hükûmetler için de durum farksızdır. Wagner faaliyet gösterdiği birçok ülkede baskıcı ve anti-demokratik yönetimlerle iş birliği içindedir (Kirby, 2023). Kendi iktidarını korumak gayesinde olan bu yönetimlerin insan hakları sicili temiz bir ÖAŞ ile çalışmak öncelikli tercihi olmayabilir. Uluslararası hukuk altında devletlerin ÖAŞ'lerin denetlenmesini engelleyen faktörlerin birçoğu devletlerin bir piyasa aktörü olarak Wagner'i denetleyebilmesi önünde de engeldir.

Öte yandan, ÖAŞ'ler ile iş birliği içinde olan hatta bu ÖAŞ'lerin gizli kontrolünü sağlayan ulusal hükûmetler zaman zaman ÖAŞ'lerin kontrolünü kaybedebilirler. Wagner savaşçılarının geçtiğimiz aylarda Kremlin'e karşı giriştikleri ayaklanma buna en güzel örnektir (Yaffa, 2023). Ancak bu kalkışmanın ardından kısa bir süre sonra Wagner'in Prigozhin'in de aralarında bulunduğu önemli isimlerinin bir uçak kazasında ölmesi söz konusu kişilerin Kremlin tarafından infaz edildiği şüphelerini artırmıştır (Gordon, Strobel, Luxmoore ve Cullison, 2023).

Sonuç

Bu çalışma ilk olarak özelleşen savaş ve ÖAŞ'lerin tarihsel gelişimine odaklanmıştır. Neoliberal küreselleşme ile eski bir gelenek olan 'paralı askerlik' kavramını ÖAŞ'ler ile tekrar popüler hale gelmesi beraberinde bazı sorunların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan en önemlisi son yirmi yılda bu şirketlerin karıştığı insan hakları ihlalleridir.

Bu hak ihlalleri ile ilgili ÖAŞ'lerin denetlenmesi ve şirket çalışanlarının ulusal/uluslararası yargılamalarının önündeki engeller ne yazık ki söz konusu şirketlerin insan hakları ihlallerinin sürmesine neden olmaktadır. Dahası ulusal ordulara destek sunan ve askeri operasyonların bir parçası olan ÖAŞ'lerin karıştığı ihlaller, ulusal güvenlik ve devlet sırrı gibi sebeplerden ötürü cezazsız kalmaktadır. ÖAŞ'lerin uluslararası faaliyetlerinin kontrolünde karşılaşılan zorluklar, ÖAŞ'lerin özel sektörde faaliyet gösteren diğer şirketler gibi piyasa mekanizmalarıyla kontrolünü gündeme getirmektedir. Bu doğrultuda ortaya çıkan Montrö Belgesi, Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri ve Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri Birliği gibi oluşumlar ÖAŞ'lerin düzenlenmesinde bağlayıcı olmayan etik ilkeleri ön plana çıkarmıştır.

Tüm bunların dışında ÖAŞ'lerin iç savaş, çatışma, soykırım gibi dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanabilecek büyük insan hakları ihlallerini doğurabilecek olayları engelleyebilme ya da söz konusu olayların zararlarını azaltabilme potansiyeli de vardır. Dolayısıyla bu şirketlerin etik ve sosyal sorumluluk bakımından bazı roller üstlenebileceğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Bu doğrultuda bazı paydaşların insan hakları sicili temiz olan ÖAŞ'ler ile çalışmayı tercih etmesi mümkündür. Montrö Belgesi, Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri ve Uluslararası İyi Uygulama İlkeleri Birliği ÖAŞ'lerin ulusal hükûmetler, uluslararası örgütler, yatırımcılar ve hatta bu şirketlerin çalışanları bile ÖAŞ'lerin insan hakları geçmişine bakarak tercihlerini gerçekleştirebilirler. ÖAŞ'lerle ilişkilerin şeffaflık ilkelerine tabi olduğu yerlerdeki halk ÖAŞ'lerle sözleşme yapacak iktidarlar üzerinde baskı kurma potansiyeline sahip olabilir.

Buna rağmen ulusal hükümetler kendi siyasi çıkarları doğrultusunda söz konusu ilişkileri gizli tutma yolunu seçebilmektedir. ÖAŞ'ler ve devlet kurumları arasındaki yakın ilişkiler, yolsuzlukların ve bu şirketlerle olan ilişkilerin çok daha karanlık bir hal almasına neden olmaktadır. Amerikan hükümeti ve Blackwater gibi ÖAŞ'ler arasındaki ilişkiler buna en güzel örnektir. Diğer yandan ulusal ordularla ÖAŞ'lerin beraber gerçekleştirdiği operasyonlarda devlet sırrı, ulusal çıkar gibi kavramlar bu şirketleri faaliyetlerinde yaşanan insan hakları ihlallerinin cezasız kalmasına neden olmaktadır.

Dahası yönetimlerin şeffaf olmadığı anti demokratik rejimler, ÖAŞ'ler ile girdiği ilişkilerde bu şirketlerin insan hakları ihlallerini azaltacak piyasa mekanizmalarının işlemesini olanaksız kılmaktadır. Rus hükümeti ile Wagner Group arasındaki ya da Wagner Group ile sözleşme yapan ulusal hükümetler ile söz konusu ÖAŞ arasındaki ilişkiler bunun en açık örneğini oluşturmaktadır.

Tüm bunlardan belki de daha önemlisi de savaşın özelleşmesine ek olarak söz konusu şirketlerin düzenlenmesinde kullanılan hukuki mekanizmaların özelleşmesi, gelecekteki çatışmaların derinleşmesine neden olma ve yeni çatışmaları tetikleme potansiyeline de sahiptir.

Kaynakça

- Acheson, A. (2016). Socially Responsible Security Providers? Analysing Norm Internalisation among private security providers. Joakim Berndtsson ve Christopher Kinsey (ed.). the Routledge Research Companion to Security Outsourcing içinde. London: Routledge.
- Al Jazeera. (2021, 13 Aralık). EU slaps sanctions on Russian mercenary group Wagner. Erişim adresi <https://www.aljazeera.com/news/2021/12/13/eu-slaps-sanctions-on-russian-mercenary-wagner-group>
- Al Jazeera. (2022, 5 Kasım). Russian mercenary force Wagner opens first official headquarters. Erişim adresi <https://www.aljazeera.com/news/2022/11/5/russian-mercenary-force-wagner-opens-first-official-headquarters>
- Al-Marashi, I. (2023, 12 Ağustos). Blackwater paved the way for Wagner. Erişim adresi <https://www.aljazeera.com/opinions/2023/8/12/blackwater-paved-the-way-for-wagner>
- Armstrong, S. (2006, 20 Mayıs). The enforcer. the Guardian. Erişim adresi <https://www.theguardian.com/commentisfree/2006/may/20/comment.military>
- BBC News. (2018, 2 Ağustos). Russia shocked by mysterious murder of three journalists in CAR. Erişim adresi <https://www.bbc.com/news/world-europe-45030087>
- BBC News. (2020, 7 Mayıs). Wagner, shadowy Russian military group, 'fighting in Libya'. Erişim adresi <https://www.bbc.com/news/world-africa-52571777>
- Byrne, E. F. (2007). Assessing arms makers' corporate social responsibility. Journal of Business Ethics, 74, 201-17.
- Cancian, M. F. (2022, 2 Mayıs). The Next Step in U.S. Aid to Ukraine: Operational Contractors. Center for Strategic & International Studies. Erişim adresi <https://www.csis.org/analysis/next-step-us-aid-ukraine-operational-contractors>
- Chatterjee, P. ve Thompson, A. C. (7 Mayıs 2004). Private contractors and torture at Abu Ghraib, Iraq, CorpWatch. Erişim adresi <https://www.corpwatch.org/article/private-contractors-and-torture-abu-ghraib-iraq>
- Cohen, D. ve Mikaelian, A. (2021). The Privatization of everything: How the plunder of public goods transformed America and how we can fight back. New York: The New Press.
- Creyer, E. H. (1997) The influence of firm behavior on purchase intention: do consumers really care about business ethics? Journal of Consumer Marketing, (14), 421-432.
- Davenport, C. (2014, 26 Kasım). Pentagon imposes strict standards on private security firms. Washington Post. Erişim adresi https://www.washingtonpost.com/business/economy/pentagon-imposes-strict-standards-on-private-security-firms/2014/11/26/4b018ff8-7421-11e4-9c9f-a37e29e80cd5_story.html?wprss=rss_business
- Debusmann, B. (2022, 9 Mart). Private military firms see demand in Ukraine war. BBC News. Erişim adresi <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-60669763>
- Dobbs, M. (1998, 30 Kasım). Ford and GM Scrutinized for Alleged Nazi Collaboration. Washington Post. Erişim adresi <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/national/daily/nov98/nazicars30.htm>
- Euronews. (2020, 23 Aralık). Trump'ın Irak'ta sivil katliamına karışan 4 eski paralı askeri affetmesi tepki çekti, Erişim adresi <https://tr.euronews.com/2020/12/23/trump-tan-rusya-sorusturmas-nda-suclu-bulunan-isimler-de-dahil-20-kisiye-ozel-af>
- Gordon, M. R., Strobel, W. P., Luxmoore, M. ve Cullison, A. (2023, 24 Ağustos) Early Intelligence Suggests Prigozhin Was Assassinated, U.S. Officials Say. Washington Post. Erişim adresi <https://www.wsj.com/world/russia/wagner-prigozhin-russia-assassinated-intelligence-3e456fab>

- McFate, S. (2014). *The modern mercenary: Private armies and what they mean for world order*. New York: Oxford University Press.
- McFate, S. (2019). *Mercenaries and War*. Washington, D.C.: National Defense University Press.
- National Consumers League. (2012). Survey says consumers willing to sacrifice for humane factories. Erişim adresi <http://www.natlconsumersleague.org/worker-rights/105-worker-safety/647-survey-says-consumers-willing-to-sacrifice-for-humane-factories>
- O'Rourke, A. (2013). A new politics of engagement: Shareholder activism for corporate social responsibility. *Business Strategy and the Environment*, (12), 227, 228.
- OECD. (2011). *OECD Guidelines for multinational enterprises on responsible business conduct*. OECD Publishing. Erişim adresi <https://doi.org/10.1787/81f92357-en>.
- OHCHR. (2021, 27 Ekim). CAR: Russian Wagner Group harassing and intimidating civilians – UN experts. Erişim adresi <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2021/11/car-russian-wagner-group-harassing-and-intimidating-civilians-un-experts>
- Patta, D. ve Carter, S. (2023, 16 Mayıs). How Russia's Wagner Group funds its role in Putin's Ukraine war by plundering Africa's resources. Erişim adresi CBS News. <https://www.cbsnews.com/news/russia-wagner-group-ukraine-war-putin-prigozhin-africa-plundering-resources/>
- Petkova, M. (2020, 1 Ekim). What has Russia gained from five years of fighting in Syria?. Al Jazeera. Erişim adresi <https://www.aljazeera.com/features/2020/10/1/what-has-russia-gained-from-five-years-of-fighting-in-syria>
- Pieper, O. (2023, 28 Haziran). Wagner Group: what are private military companies?. DW. Erişim adresi <https://www.dw.com/en/wagner-group-what-are-private-military-companies/a-66062061>
- Ralby, I. (2016). *The Montreux Document: the legal significance of a non-legal instrument*. Gary Schaub Jr. ve Ryan Keltz (ed.). *Private military and security contractors: Controlling the corporate warrior içinde* (s. 235-264). London: Rowman & Littlefield.
- Ranganathan, S. (2009). Between complicity and irrelevance? Industry associations and the challenge of regulating private security contractors. *Georgetown Journal of International Law* (41), 303, 310-17.
- Reynolds, N. (2019). Putin's Not-So-Secret Mercenaries: Patronage, Geopolitics, and the Wagner Group. Carnegie Endowment for International Peace. Erişim adresi https://carnegieendowment.org/files/GlobalRussia_NateReynolds_Vagner.pdf
- Riordan, C. M., Gatewood, R. D. ve Bill, J. J. (1997). Corporate image: employee reactions and implications for managing corporate social performance. *Journal of Business Ethics*, (16), 401, 410.
- Risen, J. (2008, 24 Mayıs). Controversial contractor's Iraq work is split up. *New York Times*. Erişim adresi <https://www.nytimes.com/2008/05/24/world/middleeast/24contract.html>
- Roth, A. (2019, 21 Kasım). Man who filmed beheading of Syrian identified as Russian mercenary. the Guardian. Erişim adresi <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/21/man-filmed-killing-torture-syrian-identified-russian-mercenary-wagner>
- Ruggie, J. G. (2013). *Just Business: Multinational Corporations and Human Rights*. New York: W. W. Norton & Company
- Salih, Z. M. ve Burke, J. (2023, 2 Şubat). Wagner mercenaries sustain losses in fight for Central African Republic gold. the Guardian. Erişim adresi <https://www.theguardian.com/world/2023/feb/02/wagner-mercenaries-sustain-losses-in-fight-for-central-african-republic-gold>

- Singer, P. W. (2004a). War, profits, and the vacuum of law: privatized military firms and international law. *Columbia Journal of Transnational Law* (42) 521, 522.
- Singer, P. W. (2004b). The private military industry and Iraq: What have we learned and where to next? Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) Policy Paper. Erişim adresi https://www.files.ethz.ch/isn/14132/pp4_singer.pdf
- Singer, P. W. (2007, 2 Ekim). The dark truth about Blackwater. Brookings. Erişim adresi <https://www.brookings.edu/articles/the-dark-truth-about-blackwater/>
- Sommer, J. (2022, 5 Mart). Russia's War Prompts a Pitch for 'Socially Responsible' Military Stocks. *New York Times*. Erişim adresi <https://www.nytimes.com/2022/03/04/business/military-stocks-russia-ukraine.html>
- Spearin, C. (2017). *Private military and security companies and states: Force divided*. Cham: Springer International Publishing.
- Torroja, H. (2017). Ideas on the International Minimum Standard for the Privatization, Export, and Import of Armed Coercion. Helena Torroja (Ed.). *Public International Law and Human Rights Violations by Private Military and Security Companies*. Cham: Springer
- Triebert, C. ve Khavin, D. (2023, 24 Ocak) Imagery Shows How a Cemetery for Russian Mercenaries Is Expanding, *New York Times*. Erişim adresi <https://www.nytimes.com/2023/01/24/world/europe/wagner-group-cemetery-russia-ukraine.html>
- U.S. Department of State. (2013, 16 Ağustos). State Department to Incorporate International Code of Conduct into Worldwide Protective Services Contracts. Erişim adresi <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/08/213212.htm>
- UN Global Compact. (t.y.). The Ten Principles. Erişim adresi <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>.
- UNGA. (2010). Report of the Working Group on the Use of Mercenaries as a Means of Violating Human Rights and Impeding the Exercise of the Right of Peoples to Self-Determination with the Draft of a Possible Convention on Private Military and Security Companies (PMSCs) for Consideration and Action by the Human Rights Council. A/HRC/15/25.
- UNHRC. (2008) Report of the Working Group on the Use of Mercenaries as a Means of Violating Human Rights and Impeding the Exercise of the Right of People to Self-Determination. del Prado, G. (Rapporteur). A/HRC/7/7.
- UNHRC. (2011). Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework. Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. A/HRC/17/31 Erişim adresi <http://www.business-humanrights.org/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf>.
- United Nations. (1989). International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries. Vol.2163, Status.17(37). Erişim adresi https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-6&chapter=18&clang=_en
- Van Amstel, N. ve Rodenhäuser, T. (2016). The Montreux Documents and the International Code of Conduct: Understanding the relationship between international initiatives to regulate the global private security industry. A Centre for Security, Development and the Rule of Law. (DCAF). Working Paper No.1. Erişim adresi <https://ssrn.com/abstract=2763932>.
- Walker, S. ve Sauer, P. (2023, 23 Ağustos). Yevgeny Prigozhin: the hotdog seller who rose to the top of Putin's war machine. *the Guardian*. Erişim adresi

<https://www.theguardian.com/world/2023/jan/24/yevgeny-prigozhin-the-hotdog-seller-who-rose-to-the-top-of-putin-war-machine-wagner-group>

White, N. D. (2011). The privatisation of military and security functions and human rights: comments on the UN Working Group's Draft Convention. *Human Rights Law Review*, 11(1), 133-151.

Yaffa, J. (2023, 31 Temmuz). Inside the Wagner Group's Armed Uprising. *Newyorker*. Erişim adresi <https://www.newyorker.com/magazine/2023/08/07/inside-the-wagner-uprising>

Zerk, J. A. (2006). *Multinationals and Corporate Social Responsibility: Limitations and Opportunities in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.